

Spuścizna Noacha Lasmana w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu

Noach Lasman's heritage in the collections of the University Library in Poznań

Marita Jagiełłowicz

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu

<https://orcid.org/0009-0002-3301-1884>

e-mail: marita.jagiellowicz@amu.edu.pl

Abstract. Objective: In 2022, as a result of the agreement between the University Library in Poznań and Jews Lived Here Foundation, the collection Archive of the Jews of Poznań and Greater Poland was established. It is placed within Manuscripts Workroom of the Special Collections Department. Noach Lasman's (1924–2018) heritage; Poznań Jew who survived the Holocaust, geologist and writer who lived in Israel for many years; was delivered as the first to the University Library in Poznań. The article aims to provide the rules of cooperation between Jews Lived Here Foundation and the University Library in Poznań, present the biography of Noach Lasman based on collected archives, and characterize the processing along with organising his heritage within Archive of the Jews of Poznań and Greater Poland collection framework. **Methods.** During the work on the legacy an archive methodology was applied, the guidelines of the Archives of the Polish Academy of Sciences' archival processing of the manuscript heritage were used. **Conclusions.** Noach Lasman's heritage, is a valuable archive collection. It consists of, among others, personal documents, diaries, correspondence, workshop material as well as photographs and recordings. Not only do the mentioned archives document Noach Lasman's fate as the Holocaust survivor, but they also depict the life of Jews in Poznań before the Second World War and during the Nazi occupation. The University Library in Poznań and Jews Lived Here Foundation cooperation leads to the preservation of Jewish community in Greater Poland.

Keywords: Noach Lasman, Jews, Poznań, heritage, manuscripts, Archive of the Jews of Poznań and Greater Poland, Jews Lived Here Foundation, University Library in Poznań.

Archiwum Żydów Poznania i Wielkopolski

Zainteresowanie badaczy historią i kulturą ludności żydowskiej w Wielkopolsce w ciągu ostatnich 20 lat wyraźnie wzrosło, jednak dokumentacja życia tej mniejszości narodowej, współtworzącej wielkopolską społeczność od blisko ośmiu wieków, w zbiorach miejscowych archiwów i bibliotek wydaje się wciąż jedynie fragmentaryczna i przypadkowa. Dlatego tak cenne są wszelkie inicjatywy instytucjonalne i społeczne dążące do zmiany tego stanu. Takie znaczenie ma podpisane 14 kwietnia 2022 roku porozumienie o współpracy pomiędzy Biblioteką Uniwersytecką w Poznaniu a Fundacją Tu Żyli Żydzi. Głównym celem realizowanych wspólnych działań jest zachowanie pamięci o Żydach z Poznania i terenów całej Wielkopolski oraz ocalenie od zniszczenia materiałów archiwalnych związanych z historią i kulturą Żydów tego regionu. Fundacja Tu Żyli Żydzi powstała w 2020 roku z inicjatywy Hany Lasmann i Andrzeja Niziołka, którzy badają i zachowują historię wielkopolskich Żydów. Pracują na rzecz pojednania Polaków i Żydów, by przeciwdziałać antysemityzmowi, stereotypom i uprzedzeniom. Budują wzajemny dialog, wspomagają rozwój wspólnot i społeczności lokalnych. Przybliżają zwykłym ludziom historię Żydów z Wielkopolski, skupiają się na zachowanych materiałach archiwalnych, relacjach i spotkaniach z żydowskimi rodzinami mieszkającymi przed II wojną światową w Polsce. Wspierają działania twórcze, kulturalne i edukacyjne dotyczące Żydów. Fundacja realizuje projekt *Chaim/Życie – portal o kulturze, Żydach, artystach i Wielkopolsce*. Przedsięwzięcie obejmuje różne obszary kultury, dziedziny twórczości, a także inicjatywy związane z polskim i żydowskim dziedzictwem historycznym i kulturowym w Poznaniu i Wielkopolsce¹.

Rezultatem wspólnego działania Fundacji Tu Żyli Żydzi i Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu jest kolekcja Archiwum Żydów Poznania i Wielkopolski funkcjonująca w ramach Pracowni Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych. Głównym założeniem współpracy jest nawiązywanie kontaktów z rozsianymi po świecie potomkami Żydów poznańskich i wielkopolskich oraz pozyskiwanie od nich materiałów po przodkach. Kolejnym etapem ma być opracowanie, przechowywanie, digitalizowanie i udostępnianie archiwaliów czytelnikom do celów naukowych bądź popularnonaukowych. Porozumienie obejmuje także promocję zbiorów powstałego archiwum przez wystawy, spotkania naukowe oraz ich popularyzację w internecie.

Pierwsza do Biblioteki Uniwersyteckiej wpłynęła spuścizna po Noachu Lasmannie (1924–2018), poznańskim Żydzie, który przeżył Holokaust; geologu

¹ *Chaim/Życie – portal o kulturze, Żydach, artystach i Wielkopolsce*, <https://chaim-zycie.pl/index.php> [dostęp: 10.08.2024].

i pisarzu, który przez wiele lat mieszkał w Izraelu. O Lasmanie powstało kilka artykułów, a on sam napisał kilka książek na podstawie swoich przeżyć². Po jego śmierci została wydana obszerna i przejmująca autobiografia w opracowaniu Andrzeja Niziołka³.

Noach Lasman (1924–2018)

Noach Lasman (il. 1) urodził się 1 stycznia 1924 roku w Kaliszu, jako syn Abrahama i Tauby z d. Trauman. Miał starszego o dwa lata brata Mosze (Mońka) oraz młodszą o siedem lat siostrę Natalię (Nadzię). W 1927 roku rodzina wyjechała z Kalisza, przejściowo mieszkała w Kórniku⁴. Dwa lata później Lasmanowie przyjechali do Poznania i zamieszkali w starej żydowskiej dzielnicy, początkowo przy ulicy Żydowskiej 4, następnie przenieśli się do mieszkania przy ulicy Żydowskiej 24, a w 1931 roku do domu przy ulicy Żydowskiej 26⁵. W 1934 roku wprowadzili się do dużego, czteropokojowego mieszkania przy ulicy Piaskowej 1⁶. Rodzina należała do średniozamożnych, utrzymywała się z handlu. Abraham na początku prowadził sklep z pierzem przy ulicy Żydowskiej, później otworzył dwa następne sklepy, jeden z pierzynami, a drugi

² Artykuły na temat Lasmana można przeczytać m.in. na stronie pisma społeczno-kulturalnego „Miasteczko Poznań” (<http://www.miasteczkopoznan.pl/node/1025> [dostęp: 10.09.2024]) czy też na wspomnianym już portalu *Chaim/Życie*. Szukając informacji o Lasmanie, warto też zajrzeć do opracowania Zbigniewa Pakuły (*Siwe kamienie. Wielkopolscy Żydzi*, Poznań 1998, s. 149–156), czasopisma „Karta” (np. 2010, nr 64; 2017, nr 93) czy „Kroniki Miasta Poznania” poświęconej poznańskim Żydom (2006, nr 3). Noach Lasman napisał kilka autobiograficznych książek, m.in. *Pięćdziesiąt kilometrów od Treblinki* (Warszawa: Borgis 1994), *Wspomnienia z Polski: 1 sierpnia 1944 – 30 kwietnia 1957* (Warszawa: Żydowski Instytut Historyczny 1997), *Die StraÙe. Erinnerungen eines jüdischen Zwangsarbeiters an eine ganz normale Firma* (New York–München–Berlin: Waxmann, 1999), *Szeregowiec Lasman* (niepublikowana).

³ N. Lasman, *Wspomnienia z trzech światów*, wybór i oprac. A. Niziołek, Poznań 2019.

⁴ Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu (dalej: BUP), Rkp. 8267, Spuścizna Noacha Lasmana, płyta CD, Kronika, s. 3–5.

⁵ Archiwum Państwowe w Poznaniu, Akta miasta Poznania, Kartoteka ewidencji ludności 1870–1931, <https://e-kartoteka.net/pl/search> [dostęp: 25.07.2024]. Zapis w kartotece przy rodzinie Lasmann (zapis nazwiska z podwójnym „n”) Abram, Tauba, Mojsze, Noach, Natalia brzmi: „Mieszkanie: 27. I. 29. z Kalisza /Żydowska 24. ad 3,4. 5. II. 29. z Kalisza /Żydowska 4. u rodz[iny], 1.6.31 [...] 26. m[ieszkanie] wł[asnościowe]”. *Księga adresowa Miasta Stołecznego Poznania na rok 1930*, Poznań 1929. Zapis w księdze adresowej z 1933 roku mówi, że Lasmanowie w 1932 roku mieszkali przy ulicy Żydowskiej 24, co różni się w stosunku do wspomnianego wcześniej zapisu z kartoteki.

⁶ N. Lasman, op. cit., s. 12.

z obuwiem przy ulicy Wronieckiej. Noach ukończył szkołę dla dzieci żydowskich⁷. Była to 14. Państwowa Szkoła Powszechna, kierowana przez Franciszkę Propstową⁸, Żydówkę, polską działaczkę niepodległościową⁹. W 1937 roku zdał egzamin do państwowego gimnazjum im. Gotthilfa Bergera¹⁰. W nowej szkole żydowscy uczniowie byli prześladowani przez większość polskich

Il. 1. Noach Lasman, początek lat 50. XX wieku
Źródło: BUP, Rkp. 8267, Spuścizna Noacha Lasmana,
załączniki (fotografie rodzinne).

⁷ Od lat 20. XX wieku zaczęły powstawać państwowe szkoły powszechne dla dzieci żydowskich. Nauka w tych szkołach odbywała się w języku polskim, z poszanowaniem dni świątecznych wynikających z religii mojżeszowej. R. Szuchta, *1000 lat historii Żydów polskich. Podróż przez wieki*, Warszawa 2015, s. 181.

⁸ Właściwie Faiga Propst, córka Jetty i Abrahama Offnerów. Z. Pakuła, *Chawerim. Poznańscy Żydzi*, Poznań 2018, s. 112, 123.

⁹ BUP, Rkp. 8267, Spuścizna Noacha Lasmana, płyta CD, Kronika, s. 3; Z. Pakuła, *Poznań Majn Hejm. Historia Barucha Bergmana. The story of Baruch Bergman*, Poznań 2019, s. 24–26.

¹⁰ BUP, Rkp. 8260, Spuścizna Noacha Lasmana, Materiały biograficzne, k. 170.

chłopców. Noach wspominał, jak zaczepiali go, uderzali i przezywali. Nauczyciele zazwyczaj udawali, że tego nie widzą, a niektórzy z profesorów uczestniczyli w znęcaniu się, podkreślając żydowskie pochodzenie ucznia¹¹.

Lata 30. XX wieku były czasem wzmożonych konfliktów między Polakami a Żydami¹². Polskie szkoły niechętnie przyjmowały niechrześcijańskie dzieci w szeregi uczniów, mimo że młodzież żydowska była kształtowana w duchu patriotyzmu polskiego¹³. Trudna sytuacja ekonomiczna i rozpowszechniająca się myśl nacjonalistyczna skutkowały licznymi wystąpieniami antyżydowskimi oraz pogromami ludności żydowskiej¹⁴, również w Poznaniu¹⁵. Prężnie rozwijała się prasa z dużą ilością treści antysemitickich, pełna stereotypizacji i stygmatyzacji. Wśród czasopism można wymienić m.in. tytuły: „Pod Pręgierz”¹⁶, „Bez Pardonu”, „Pająk” czy „Orędownik”. Kształtowały one społeczny antysemityzm i budowały pojęcie polskości ludzi wyznania katolickiego¹⁷. Jak wspominał Noach, gazety te kupowali także Żydzi. Co więcej, on sam jako dziecko również je czytywał: „Kiedy podrosłem, czasami czytałem te gazety. Może się to wydaje dziwne, ale Żydzi poznańscy często je kupowali – po prostu byli ciekawi, co piszą o ich znajomych czy nawet o nich samych”¹⁸.

1 września 1939 roku Niemcy zaatakowały Polskę, 10 września wojska hitlerowskie wkroczyły do Poznania. W krótkim czasie w okupowanym mieście zamknięto bibliotekę żydowską mieszczącą się przy ulicy Żydowskiej 16 oraz Żydowską Szkołę Powszechną. Ogłoszono nakaz zamknięcia i konfiskaty pierwszych żydowskich sklepów. Mianowano komisarza niemieckiego, który

¹¹ N. Lasman, op. cit., s. 31–33.

¹² A. Cała, *Żyd – wróg odwieczny? Antysemityzm w Polsce i jego źródła*, Warszawa 2012, s. 345–418; B. Keff, *Antysemityzm. Niezamknięta historia*, Warszawa 2013, s. 154–164; A. Skupień, *Ludność żydowska w województwie poznańskim w latach 1919–1938*, s. 32–34.

¹³ T. Sztyma-Knasiecka, *Miedzy tradycją a nowoczesnością. Żydzi poznańscy w XIX i XX wieku*, Poznań 2006, s. 66.

¹⁴ R. Szuchta, op. cit., s. 186.

¹⁵ A. Skupień, op. cit., s. 45–65.

¹⁶ M. Wojtyńska-Nowotka, *Antysemityzm w polskiej prasie dwudziestolecia międzywojennego. Leksyka nagłówków prasowych tygodnika „Pod Pręgierz”, „Poradnik Językowy” 2020, nr 6.*

¹⁷ B. Kaniewska, M. Michalski, *Moc(ne) słowa. Żydzi w poznańskiej prasie antysemitickiej lat trzydziestych XX wieku*, w: *Wyparte historie. Antysemityzm na Uniwersytecie Poznańskim w latach 1919–1939*, red. M. Michalski, K. Podemski, Poznań 2022, s. 436; A. Baszko, *„Parciana retoryka”. Rysunki w poznańskiej prasie antysemitickiej lat trzydziestych XX wieku*, w: *Wyparte historie...*

¹⁸ BUP, Rkp. 8267, Spuścizna Noacha Lasmana, płyta CD, Prace twórcy spuścizny, Kronika, s. 3.

rejestrował Żydów i ich majątek¹⁹. W ramach wysiedlenia ludności z Poznania okupanci deportowali Żydów na teren Generalnego Gubernatorstwa. W tym czasie Lasmanowie przenieśli się do rodziny w Łosicach, w powiecie siedleckim, gdzie w niełatwych warunkach miejscowego „małego” getta zajęli się handlem. W spuściźnie Noacha Lasmana pozostał dziennik z notatkami datowanymi na czas okupacji. Można w nim przeczytać takie wpisy jak: „15 X 39 – pierwszy statek łotewski z repatriantami w Gdańsku (gauleiter A. Forster)”. Następny zapis mówi o tym, że tydzień później nastąpiły pierwsze masowe wysiedlenia²⁰. W czasie okupacji Noach śledził artykuły prasowe, uważał, że lektura prasy niemieckiej jest potrzebna, by zrozumieć politykę okupanta, m.in. szerzącą się propagandę hitlerowską; czytał „Warschauer Zeitung” i „Gazetę Żydowską”²¹ – propagandowe czasopismo społeczno-kulturalne, którego redaktorem naczelnym i kierownikiem był Fritz Seifter, żydowski kolaborant²². Zapoznawał się także z tekstami w czasopismach konspiracyjnych „Szaniec” i „Biuletyn Informacyjny”, a część informacji z nich pozyskanych zapisał w swoim dzienniku²³.

W 1942 roku utworzono w Siedlcach obozy pracy przymusowej dla Żydów. Do jednego z powstałych obozów trafił Noach. Został w nim zatrudniony przy budowie drogi Siedlce–Międzyrzec Podlaski²⁴. W sierpniu wysiedlono łosickie getto, ludzi wywieziono do obozu w Treblince lub wymordowano na miejscu²⁵. Wówczas zginęła rodzina Lasmanów: rodzice Noacha, siostra, brat, ciotki i wujkowie. Po likwidacji getta w Łosicach, a także Siedlcach i Mordach hitlerowcy wydali afisz zachęcający „ambitnych i dzielnych” ludzi do zajmowania pustych mieszkań pozostawionych przez wysiedlonych Żydów²⁶. Noacha przegarnęła rodzina Mordkowiczów, która traktowała go jak własnego syna. Kiedy

¹⁹ BUP, Rkp. 8267, Spuścizna Noacha Lasmana, płyta CD, Prace twórcy spuścizny, Informacje z różnych źródeł, s. 2; N. Lasman, op. cit., s. 63–65; A. Ziółkowska, *Żydzi poznajscy w pierwszych miesiącach okupacji hitlerowskiej*, „Kronika Miasta Poznania” 2006, nr 3: *Poznajscy Żydzi*.

²⁰ BUP, Rkp. 8260, Spuścizna Noacha Lasmana, Materiały biograficzne, k. 192.

²¹ S. Kwiecień, *Prasa żydowska w Krakowie w czasie okupacji hitlerowskiej*, Kraków 2009, s. 303–313 (Kraków – Lwów: książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX w., t. 9).

²² *Studia z dziejów trójjęzycznej prasy żydowskiej na ziemiach polskich (XIX–XX w.)*, red. J. Nalewajko-Kulikow, Warszawa 2012, s. 167–181.

²³ BUP, Rkp. 8260, Spuścizna Noacha Lasmana, Materiały biograficzne, k. 192.

²⁴ Ibidem, k. 170.

²⁵ T. Dobrowolski, *Ziemia łosicka w latach 1264–2005*, w: *Łosice i ziemia łosicka*, Łosice 2005, s. 27–28; N. Lasman, op. cit., s. 265–277.

²⁶ Archiwum Państwowe w Siedlcach, Zbiór afiszów okupacyjnych powiatu siedleckiego, sygn. 62/1290/0/-/21, <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/jednostka/-/jednostka/27470023> [dostęp: 14.08.2024].

nie było już innej możliwości przeżycia, razem z rodziną Perelmanów ukrywali się w leśnej ziemiance, a jedzenie odpłatnie dostarczał im gospodarz ze wsi²⁷. Po wkroczeniu Armii Czerwonej w sierpniu 1944 roku, po blisko dwóch latach, wyszli z kryjówki. Noach pojechał do Siedlec, a następnie do Łosic, gdzie przez pewien czas pracował w lazarecie polowym jako pielęgniarz. W drugiej połowie sierpnia ogłoszono mobilizację. Lasman, chcąc zobaczyć kapitulację Berlina i uczestniczyć w klęsce Niemców, wstąpił do oddziału II Armii Wojska Polskiego. W czasie rekrutacji musiał ukrywać swoje żydowskie pochodzenie i udawał Polaka²⁸. Po tym doświadczeniu zdecydował się odejść z wojska. Swoje losy i przeżycia w szeregach armii szczegółowo opisał w niepublikowanym tekście *Szeregowiec Lasman*, znajdującym się w jego spuściznie²⁹.

Po wojnie Noach szukał życiowego celu. Na pewien czas zatrzymał się w Łodzi, gdzie odnalazł Mordkowiczów. Spotkał tam też Bronka Bergmana – kolegę z Poznania, sąsiada z ulicy Żydowskiej. Następnie wyjechał na Dolny Śląsk, do Wałbrzycha – ówczesnego największego ośrodka żydowskiego w Polsce. Wstąpił tam do Ha-Szomer ha-Cair (hebr. השומר הצעיר), założonej w 1916 roku lewicowej, międzynarodowej, żydowskiej organizacji młodzieżowej, która swoje działania skupiała na powstaniu państwa żydowskiego w Palestynie³⁰, a po wojnie pomagała Żydom przedostać się do Palestyny. W Wałbrzychu Noach poznał swoją przyszłą żonę Clilę Grajzman (1925–2005), Żydówkę urodzoną w Warszawie. Podobnie jak Noach – Clila jako jedyna ze swojej rodziny przeżyła wojnę. W czasie okupacji wyemigrowała do Rosji, zamieszkała w domu dziecka. W 1942 roku, po ataku Niemiec na Rosję, zniszczyła swoje dotychczasowe dokumenty, nowe zostały wystawione na fałszywe nazwisko (Czesława Janowska). Przebywając w Rosji, Clila pracowała jako radiotelegrafistka, a następnie jako wychowawczyni w domu dziecka, gdzie opiekowała się polskimi i żydowskimi dziećmi. W 1946 roku razem z wychowanekami wróciła do Polski³¹.

Clila i Noach zaprzyjaźnili się i planowali wspólną przyszłość. Postanowili uzyskać wykształcenie, studiując w Polsce, a następnie wyjechać razem do Izraela. W 1949 roku Noach rozpoczął studia geologiczne na uniwersytecie w Poznaniu, a Clila – naukę na Wydziale Filozoficzno-Historycznym tej

²⁷ BUP, Rkp. 8267, Spuścizna Noacha Lasmana, płyta CD, Prace twórcy spuścizny, Alija01, s. 1.

²⁸ BUP, Rkp. 8267, Spuścizna Noacha Lasmana, płyta CD, Prace twórcy spuścizny, Szeregowiec Lasman, s. 1–109.

²⁹ Ibidem.

³⁰ D. Flisiak, *Powstanie, rozwój i ideologia organizacji Haszomer Hacair działającej w II Rzeczypospolitej*, „Almanach Historyczny” 2018, t. 20, s. 189–190.

³¹ BUP, Rkp. 8266, Spuścizna Noacha Lasmana, Materiały rodzinne, k. 31.

Il. 2. Clila Lasman i Noach Lasman z dziećmi (od lewej Hana Lasman i Marek Lasman), Izrael, początek lat 60. XX wieku

Źródło: BUP, Rkp. 8267, Spuścizna Noacha Lasmana, załączniki (fotografie rodzinne).

uczelnii. W spuściznie zachowały się ich dyplomy ukończenia studiów wyższych oraz indeks studencki Clili³². Po zakończeniu nauki 9 czerwca 1953 roku Noach i Clila wzięli ślub³³. Urodziło im się dwoje dzieci: syn Marek³⁴ w 1953 roku i dwa lata później córka Hana³⁵ (il. 2). W 1953 roku, po śmierci Stalina, zaczęły zmieniać się nastroje polityczne w Polsce. W 1956 roku nastąpiła żywiołowa liberalizacja, która wzmogła nastroje antysemickie, ale także ułatwiła emigrację Żydów z Polski. Społeczność żydowska, po przejawach niechęci ze strony Polaków, częściej i chętniej decydowała się na opuszczenie kraju³⁶. Noach tak wspominał tamten czas:

³² BUP, Rkp. 8260, Spuścizna Noacha Lasmana, Materiały biograficzne, k. 272–275; Rkp. 8266, Materiały rodzinne, k. 33–72.

³³ BUP, Rkp. 8260, Spuścizna Noacha Lasmana, Materiały biograficzne k. 159.

³⁴ BUP, Rkp. 8266, Spuścizna Noacha Lasmana, Materiały rodzinne, k. 109.

³⁵ Ibidem, k. 104.

³⁶ G. Berendt, *Życie żydowskie w Polsce w latach 1950–1956. Z dziejów Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów w Polsce*, Gdańsk 2006, s. 291–334.

Pewnego dnia mój bezpośredni przełożony, Lech Filipowski pojechał do Warszawy na konferencję i po powrocie spytał, czemu nie korzystam z okazji i nie staram się o wyjazd do Palestyny. [...] Po powrocie do domu opowiedziałem o wszystkim Clili. Z wrażenia nie mogliśmy zasnąć i omawialiśmy całą noc wszystkie aspekty tej sprawy. Ja nie byłem zdecydowany, ale ona skłaniała się do wyjazdu; jesteśmy młodzi, mamy niezłe zawody, trzeba wykorzystać okazję. Pamiętaliśmy oczywiście dobrze okupację i byliśmy przekonani, że każda zmiana przyniesie Żydom złe skutki, choćby przejściowo³⁷.

W 1957 roku Lasmanowie postanowili wyjechać do Izraela i zamieszkać w Jerozolimie. Oficjalnie obywatelami państwa żydowskiego zostali 19 maja 1957 roku, co potwierdza znajdujący się w spuściznie dokument nadający im obywatelstwo izraelskie³⁸. Noach podjął pracę, zgodnie ze swoim zawodem, w państwowym Instytucie Geologicznym³⁹. W latach 60. XX wieku odbył wiele podróży służbowych. W 1963 roku prowadził prace geologiczne w Republice Środkowoafrykańskiej, w latach 1963–1964 na Madagaskarze (il. 3), w latach 1967–1969 był w Kolumbii, w 1971 w Etiopii, a w roku 1977 w Nikaragui⁴⁰. W latach 70. XX wieku założył prywatną firmę geologiczną Geospekt – Geological Consulting, Economic and Applied Geology⁴¹. W połowie lat 80. XX wieku przeszedł na wcześniejszą emeryturę⁴² i zaczął pisać o Holokauście. Jednym z impulsów do podjęcia tej decyzji był proces w Hildesheimie, gdzie sądzony był Leopold Puradt, oskarżony o zbrodnie wojenne. Lasman uczestniczył w tym procesie jako jeden ze świadków⁴³. Proces trwał kilka lat, oskarżony nie przyznawał się do zarzucanych mu morderstw, nie było niepodważalnych dowodów zbrodni, dlatego Puradt nie został skazany. Noach postanowił pisać, by zachować pamięć o ludziach i wydarzeniach z czasów wojny⁴⁴.

Po przejściu na emeryturę postanowiłem napisać wspomnienia o moich przeżyciach w okresie Shoa. To nie było takie proste po upływie blisko pół

³⁷ BUP, Rkp. 8267, Spuścizna Noacha Lasmana, płyta CD, Prace twórcy spuścizny, Alija01, s. 3–4.

³⁸ BUP, Rkp. 8260, Spuścizna Noacha Lasmana, Materiały biograficzne, k. 8–13.

³⁹ Ibidem, k. 277–280.

⁴⁰ Ibidem, k. 282–319. Wyprawy geologiczne Lasmana zostały szczegółowo przedstawione na stronie projektu *Chaim/Życie* prowadzonej przez Fundację Tu Żyli Żydzi, <https://chaim-zycie.pl/lasman/> [dostęp: 12.08.2024].

⁴¹ N. Lasman, op. cit., s. 653.

⁴² BUP, Rkp. 8260, Spuścizna Noacha Lasmana, Materiały biograficzne, k. 320.

⁴³ BUP, Rkp. 8261, Spuścizna Noacha Lasmana, Prace twórcy spuścizny, Materiały z procesu w Hildesheim, k. 1–65.

⁴⁴ N. Lasman, op. cit., s. 655–658.

Il. 3. Noach Lasman podczas wyjazdu służbowego na Madagaskarze, początek lat 60. XX wieku

Źródło: BUP, Rkp. 8267, Spuścizna Noacha Lasmana, załączniki (fotografie rodzinne).

wieku. Fakty, nawet szczegóły wprawdzie pamiętałem, ale uważałem, że powinienem przede wszystkim przekazać atmosferę tamtych lat. Po prostu trudno było mi wejść w „tamten tok myślenia” i „tamtą” atmosferę. Tych pięć lat okupacji niemieckiej to był inny świat, w którym rządziły inne, nieludzkie prawa. Człowiek, a szczególnie Żyd właściwie nie decydował o swoim losie i każdy drobiazg mógł doprowadzić do katastrofy, to znaczy do śmierci⁴⁵.

Noach odwiedzał miejsce swojego dzieciństwa i podtrzymywał pamięć o przedwojennym Poznaniu. Spotykał się z poznaniakami w Izraelu, utrzymywał kontakt z przyjaciółmi mieszkającymi w Polsce. W spuściznie zachowały się materiały na temat jego działalności społecznej, liczna korespondencja z poznaniakami, a także nagrania i fotografie z wizyty w Poznaniu w 2006 roku, podczas której opowiadał młodzieży o swoim życiu przed wojną. Działalność społeczną prowadził prawie do śmierci. Noach Lasman zmarł w 2018 roku.

⁴⁵ BUP, Rkp. 8267, Spuścizna Noacha Lasmana, płyta CD, Prace twórcy spuścizny, Alija10, s. 8–9.

Spuścizna Noacha Lasmana – opracowanie

Zachowana po Noachu Lasmanie spuścizna została uporządkowana według zasad zawartych w wytycznych opracowania archiwalnego spuścizn rękopiśmiennych Archiwum Polskiej Akademii Nauk⁴⁶. Podczas porządkowania i opracowania archiwalia zabezpieczono obwolutami, włożono do teczek i pudeł z papieru bezkwasowego. Zgromadzone materiały dotyczą okresu od roku 1939 do 2015, napisane zostały w językach polskim, hebrajskim, angielskim, niemieckim i francuskim. Są to m.in. odręczne notatki, rękopiśmienna korespondencja, maszynopisy, wydruki i kserokopie, a także książki drukowane czy teksty dostępne w formie elektronicznej. Całość materiałów została podzielona na osiem podstawowych grup: I. Materiały biograficzne, II. Prace twórcy spuścizny, III. Materiały działalności twórcy spuścizny, IV. Korespondencja, V. Materiały o twórcy spuścizny, VI. Materiały rodzinne, VII. Materiały osób obcych, VIII. Załączniki.

Pierwsza grupa (Rkp. 8260) zawiera wszelkie dokumenty osobiste Noacha Lasmana, w tym np. dokument z 1957 roku nadający mu obywatelstwo izraelskie, legitymacje służbowe, legitymacje organizacji Histadrut – Powszechnej Organizacji Robotników Żydowskich w Ziemi Izraela⁴⁷ (il. 4), paszporty, prawa jazdy, odręczne życiorysy. Zachował się również dziennik z czasów okupacji prowadzony przez Noacha, zawierający krótkie datowane wpisy, a także fiszki z informacjami na temat osób z czasów okupacji. W tej części znajdują się też dokumenty dotyczące przebiegu nauki szkolnej i studiów, m.in. świadectwo egzaminu czeladniczego z 1948 roku, dyplom ukończenia studiów wyższych na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi Uniwersytetu Poznańskiego, oraz pracy zawodowej – głównie dokumenty dotyczące warunków zatrudnienia i wyjazdów służbowych.

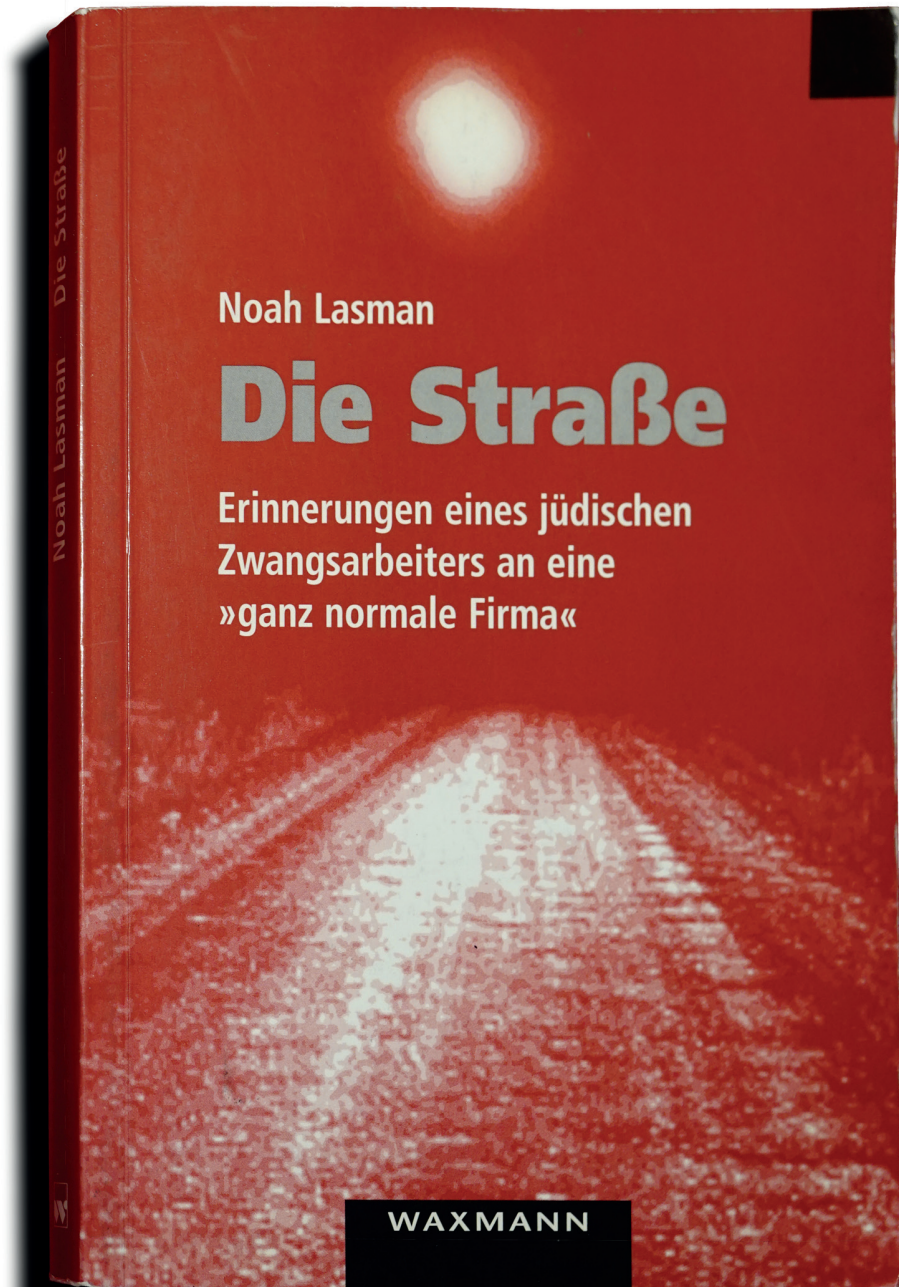
Druga grupa (Rkp. 8261) to prace literackie i związane z nimi liczne materiały warsztatowe. Znajdują się tutaj książki napisane przez Noacha, m.in. *Pięćdziesiąt kilometrów od Treblinki* (il. 5), *Wspomnienia z Polski: 1 sierpnia 1944* –

⁴⁶ Wytyczne opracowania spuścizn archiwalnych po uczonych, oprac. H. Dymnicka-Wołoszyńska, Z. Kolankowski, Warszawa 1990; H. Krajewska, *Opracowywanie spuścizn w Archiwum Polskiej Akademii Nauk*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2008, t. 89.

⁴⁷ „Histadrut, Powszechna Organizacja Robotników Żydowskich w Ziemi Izraela, założona 1921 w Hajfie, zwana także syndykatem związkowym; od 1948 siedziba w Tel Awiwie; 1990 liczył ok. 2,5 mln członków; zrzesza wszystkich zatrudnionych w każdej dziedzinie gospodarki, także żony pracowników; posiada przedsiębiorstwa produkcyjne, ma własne szpitale, domy wypoczynkowe, opiekę socjalną, prowadzi szeroką działalność kulturalną (m.in. subwencjonuje Uniwersytet Hebrajski w Jerozolimie); kontroluje dużą część gospodarki Izraela”. *Encyklopedia PWN* [online], <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Histadrut;3911971.html> [dostęp: 25.10.2024].

Il. 5. N. Lasman, *Pięćdziesiąt kilometrów od Treblinki*, Warszawa: Borgis 1994
Źródło: BUP, Rkp. 8261, Spuścizna Noacha Lasmana, Prace twórcy spuścizny.

- Il. 6. N. Lasman, *Die Straße. Erinnerungen eines jüdischen Zwangsarbeiters an eine „ganz normale Firma“*, New York–München–Berlin: Waxmann 1999
Źródło: BUP, Rkp. 8261, Spuścizna Noacha Lasmana, Prace twórcy spuścizny.

poznaniaków w Izraelu, a także stosunków polsko-żydowskich. Znajduje się tutaj korespondencja z wydawnictwami polskimi, niemieckimi, izraelskimi oraz osobami prywatnymi, związana z wydaniem i staraniami (nie zawsze łatwymi) o publikację prac Noacha Lasmana.

Czwarta grupa (Rkp. 8263 – Rkp. 8264) to korespondencja z rodziną i licznymi przyjaciółmi. Mieści się tu m.in. wieloletnia korespondencja z Mordkowiczami – zaprzyjaźnioną rodziną, z którą Lasman ukrywał się w ziemiance podczas okupacji, a która po wojnie zamieszkała w Łodzi. Kolejną ciekawą grupę stanowi korespondencja z przyjaciółmi z Poznania, m.in. z Leopoldem Sokołowskim⁴⁹ – Żydem z Nowego Targu, który okupację przeżył w obozach pracy, a po wojnie zamieszkał w Poznaniu, z Bronkiem Bergmanem⁵⁰ – poznańskim Żydem, powstańcem warszawskim, który po wojnie wyjechał do Stanów Zjednoczonych, czy z Eligiuszem Ratajczakiem⁵¹. Tego ostatniego Noach poznał podczas studiów i utrzymywał z nim wieloletnią korespondencję. Ratajczak pomagał Noachowi w staraniach o wydanie jego książki w Polsce. Znaczną część korespondencji stanowią listy pisane do rodziny⁵²: do żony Clili pochodzące z czasów służbowych podróży geologicznych, do cioci Hany Gries⁵³ i rodziny mieszkającej we Francji.

W grupie piątej (Rkp. 8265) znajdują się teksty dotyczące twórcy spuścizny – życiorysy i wspomnienia na temat Lasmana publikowane w kwartalniku historycznym „Karta” z 2010 i 2017 roku oraz wydruki i kserokopie recenzji jego książek.

Grupa szósta (Rkp. 8266) zawiera dokumenty i korespondencję członków rodziny Noacha, w szczególności jego żony Clili Lasman. Oprócz listów zachował się jej indeks studencki z Uniwersytetu Poznańskiego, dyplom ukończenia studiów (il. 7), paszporty i prawo jazdy.

W siódmej grupie (Rkp. 8266) wśród materiałów osób obcych znajdują się listy i przedwojenny dziennik Hirschona Tuśka – członka organizacji Ha-Szomer ha-Cair, a także: życiorys Eligiusza Ratajczaka, dokument Chany Tchórze, która w czasie okupacji ukrywała się pod nazwiskiem Bolesławy Lewczuk, korespondencja geologa Iakova Karcza do innych osób oraz pojedyncze kartki

⁴⁹ *Leopold Sokolowski*, wywiad przeprowadziły A. Patalas, J. Fikus, kwiecień–maj 2005, <https://www.centropa.org/en/biography/leopold-sokolowski> [dostęp: 14.08.2024].

⁵⁰ *Brian Bergman*, <https://chaim-zycie.pl/tworczosc-artystyczna/literatura-wspomnienie/17-tworcy/328-brian-bergman> [dostęp: 14.08.2024].

⁵¹ BUP, Rkp. 8266, Spuścizna Noacha Lasmana, Materiały osób obcych, s. 30–111.

⁵² Część korespondencji Noacha Lasmana, ze względu na charakter osobisty, na prośbę rodziny aktualnie nie jest udostępniana.

⁵³ W zbiorach Pracowni Rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu znajduje się dowód osobisty oraz 41 fotografii Hany Gries, które Fundacji Tu Żyli Żydzi przekazał jej syn Henry Blumner.

Il. 7. Clila Lasman, dyplom ukończenia studiów wyższych na Uniwersytecie Poznańskim, 1956

Źródło: BUP, Rkp. 8266, Spuścizna Noacha Lasmana, Materiały rodzinne.

pocztowe adresowane do mieszkającej we Francji rodziny Noacha – Abra-
ma Burnsteina i Loli Burnstein. Do grupy tej należą również książki Eddiego
Weinsteina: w języku angielskim *Quenched Steel. The Story of an Escape from
Treblinka* (2002) i w języku hebrajskim *רעותת סיפורה של בריחה מטרבלינקא*
(2001), Felicji Bryn *Nigdy nie zapomnij kłamać* (2006) oraz opracowanie Ma-
riana Weintrauba *Lehaim (fragment autobiografii)* (2003).

Ostatnia, ósma grupa (Rkp. 8267) zawiera liczne fotografie rodzinne od
czasów przedwojennych do współczesnych. Szczególnie interesującą część
stanowią zdjęcia wykonane niedługo po wojnie, a także album z wizyty No-
acha w Poznaniu w 2006 roku. W materiałach znajdują się również liczne foto-
grafie, slajdy i przeźrocza dokumentujące prace geologiczne Noacha. W skład
spuścizny wchodzi też płyty DVD z materiałem filmowym dotyczącym spo-
tkania poznańskich Żydów w Tel Awiwie w 1992 roku oraz nagrania z wizyty
Lasmana w Poznaniu w 2006 roku. Zachowała się płyta CD zawierająca oryginalne
materiały w formie elektronicznej, podzielone podczas opracowywania
na cztery główne foldery: I. Prace twórcy spuścizny, II. Korespondencja, III.
Materiały osób obcych i IV. Załączniki. Wewnątrz grup starano się zachować

układ nadany przez twórcę spuścizny. W pierwszym folderze znajdują się teksty Noacha, m.in. *Łódź 1939, Szeregowiec Lasman, Alija, Obrazy z ciemności, Kronika, Madagaskar czy Szosa*. Drugi folder obejmuje listy pisane przez Lasmana. Trzeci folder zawiera tekst do książki Eddiego Weinsteina (Jehudy Wajnsztajna) opowiadający o ucieczce Eddiego z obozu zagłady w Treblince (*Quenched Steel. The Story of an Escape from Treblinka*), którego redakcją zajmował się Noach Lasman. W ostatnim folderze – z załącznikami – znajdują się fotografie ze spotkania rodzinnego upamiętniającego Clilę już po jej śmierci oraz pliki audio (w językach polskim i hebrajskim) nagrane podczas spotkań towarzyszących wizycie Noacha w Poznaniu w 2006 roku.

Zachowana spuścizna jest jednym z nielicznych tak obszernych świadectw życia Żydów w przedwojennym Poznaniu. Zarchiwizowane materiały Noacha Lasmana obrazują jego bogate życie, ukazują przedwojenny Poznań i doświadczenia młodego Żyda w czasie nasilających się nastrojów antysemickich. Teksty i publikacje Noacha opisują trudny czas Holokaustu i codziennej walki o przetrwanie. Bogata korespondencja pokazuje siłę nawiązanych przyjaźni oraz powojenne życie Noacha i jego bliskich. Zaprezentowana spuścizna stanowi interesujące źródło do badań i poznania historii Żydów Poznania i Wielkopolski.

Bibliografia – References

Źródła

Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu (BUP), Oddział Zbiorów Specjalnych, Pracownia Rękopisów, Archiwum Żydów Poznania i Wielkopolski, sygn. Rkp. 8260–8267.

Opracowania

Baszko A., „*Parciana retoryka*”. Rysunki w poznańskiej prasie antysemickiej lat trzydziestych XX wieku, w: *Wyparte historie. Antysemityzm na Uniwersytecie Poznańskim w latach 1919–1939*, red. M. Michalski, K. Podemski, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2022, s. 471–530. DOI: <https://doi.org/10.14746/amup.9788323240914>

Berendt G., *Życie żydowskie w Polsce w latach 1950–1956. Z dziejów Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów w Polsce*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego 2006.

Cała A., *Żyd – wróg odwieczny? Antysemityzm w Polsce i jego źródła*, Warszawa: Wydawnictwo Nisza 2012.

Dobrowolski T., *Ziemia łosicka w latach 1264–2005*, w: *Łosice i ziemia łosicka*, Łosice: Kozak Druk Siedlce 2005.

Flisiak D., *Powstanie, rozwój i ideologia organizacji Haszomer Hacair działającej w II Rzeczypospolitej*, „*Almanach Historyczny*” 2018, t. 20, s. 189–207.

- Kaniewska B., Michalski M., *Moc(ne) słowa. Żydzi w poznańskiej prasie antysemitycznej lat trzydziestych XX wieku*, w: *Wyparte historie. Antysemityzm na Uniwersytecie Poznańskim w latach 1919–1939*, red. M. Michalski, K. Podemski, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 2022, s. 431–470. DOI: <https://doi.org/10.14746/amup.9788323240914>
- Keff B., *Antysemityzm. Niezamknięta historia*, Warszawa: Wydawnictwo Czarna Owca 2013.
- Krajewska H., *Opracowywanie spuścizn w Archiwum Polskiej Akademii Nauk*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2008, t. 89, s. 35–42. DOI: <https://doi.org/10.31743/abmk.10136>
- Kwiecień S., *Prasa żydowska w Krakowie w czasie okupacji hitlerowskiej*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej 2009 (Kraków–Łwów: książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX w., t. 9).
- Lasman N., *Wspomnienia z trzech światów*, wybór i oprac. A. Niziołek, Poznań: Wydawnictwo Miejskie Poznania 2019.
- Pakuła Z., *Chawerim. Poznańscy Żydzi*, Poznań: Stowarzyszenie Miasteczko Poznań 2018.
- Pakuła Z., *Poznań Majn Hejm. Historia Barucha Bergmana. The story of Baruch Bergman*, Poznań: Stowarzyszenie Miasteczko Poznań 2019.
- Pakuła Z., *Siwe kamienie. Wielkopolscy Żydzi*, Poznań: Wydawnictwo „W drodze” 1998.
- Skupień A., *Ludność żydowska w województwie poznańskim w latach 1919–1938*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie 2007.
- Studia z dziejów trójjęzycznej prasy żydowskiej na ziemiach polskich (XIX–XX w.)*, red. J. Nalewajko-Kulikov, Warszawa: Neriton i Instytut Historii PAN 2012.
- Sztyma-Knasiecka T., *Między tradycją a nowoczesnością. Żydzi poznańscy w XIX i XX wieku*, Poznań: Muzeum Narodowe w Poznaniu 2006.
- Szuchta R., *1000 lat historii Żydów polskich. Podróż przez wieki*, Warszawa: Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN 2015.
- Wojtyńska-Nowotka M., *Antysemityzm w polskiej prasie dwudziestolecia międzywojennego. Leksyka nagłówków prasowych tygodnika „Pod Pręgierz”, „Poradnik Językowy”* 2020, nr 6, s. 64–78. DOI: <https://doi.org/10.33896/PolJ.2020.6.5>
- Wytyczne opracowania spuścizn archiwalnych po uczonych*, oprac. H. Dymnicka-Wołoszyńska, Z. Kolankowski, Warszawa: Polska Akademia Nauk 1990.
- Ziółkowska A., *Żydzi poznańscy w pierwszych miesiącach okupacji hitlerowskiej*, „Kronika Miasta Poznania” 2006, nr 3: *Poznańscy Żydzi*, s. 378–393.

Źródła internetowe

- <https://chaim-zycie.pl>
<http://www.miasteczkopoznan.pl>
<https://e-kartoteka.net/pl>
<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl>
<https://www.centropa.org/en>

Marita Jagiełłowicz

Spuścizna Noacha Lasmana w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu

Streszczenie. W 2022 roku – w wyniku porozumienia Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu z Fundacją Tu Żyli Żydzi – powstała kolekcja Archiwum Żydów Poznania i Wielkopolski, funkcjonująca w ramach Pracowni Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych. Pierwsza do Biblioteki wpłynęła spuścizna po Noachu Lasmanie (1924–2018), poznańskim Żydzie, który przeżył Holokaust; geologu i pisarzu, który przez wiele lat mieszkał w Izraelu. Artykuł **ma na celu** przedstawienie zasad współpracy między Fundacją Tu Żyli Żydzi a Biblioteką Uniwersytecką w Poznaniu, zaprezentowanie biografii Noacha Lasmana na podstawie zgromadzonych archiwaliów oraz opisanie procesu opracowania i uporządkowania jego spuścizny w ramach kolekcji Archiwum Żydów Poznania i Wielkopolski. **Metody:** Podczas pracy nad spuścizną zastosowano metodykę archiwalną, korzystano z wytycznych opracowania archiwalnego spuścizn rękopiśmiennych Archiwum Polskiej Akademii Nauk. **Wnioski:** Spuścizna Noacha Lasmana stanowi cenny zbiór materiałów archiwalnych, który obejmuje m.in. dokumenty osobiste, dzienniki, korespondencję, materiały warsztatowe oraz fotografie i nagrania. Archiwalia te nie tylko dokumentują losy Noacha Lasmana jako ocalałego z Holokaustu, ale również ukazują życie Żydów w Poznaniu przed II wojną światową i podczas okupacji. Współpraca Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu z Fundacją Tu Żyli Żydzi przyczynia się do zachowania dziedzictwa społeczności żydowskiej w Wielkopolsce.

Słowa kluczowe: Noach Lasman, Żydzi, Poznań, spuścizna, rękopisy, Archiwum Żydów Poznania i Wielkopolski, Fundacja Tu Żyli Żydzi, Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu.

Tekst wpłynął do Redakcji 20 września 2024 roku.

Marita Jagiełłowicz – mgr, absolwentka dwóch kierunków studiów: archiwistyki i zarządzania dokumentacją oraz archeologii na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Pracuje w Oddziale Zbiorów Specjalnych Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu (Pracownia Rękopisów, Archiwum BUP). Jej zainteresowania badawcze skupiają się wokół historii XIX i XX wieku, historii Żydów, archiwistyki (szczególnie rozwoju form kancelaryjnych, kancelarii rosyjskiej na ziemiach polskich), archiwistyki społecznej, badania spuścizn, egodokumentów i historii mówionej.

